

Lappi karttakirjan kertomana

TEERIAHO, YRJÖ (2008). *Vanhon karttojen Lappi*. 143 s. AtlasArt, Helsinki.

Lapin alueita on kartoitettu jo vuosisatoja, ja ensimmäiset pohjoisten alueiden tunnetut kuvaukset ovat 1500-luvun puolivälistä. Tämän ajan karttojen kuvauksista alkaa myös arvosteltava teos. Karttakeskuksesta eläkkeelle jäänyt tuotantopäällikkö Yrjö Teeriaho on koonnut yksiin kansiin Lapin karttoja 1500-luvulta 1960-luvulle. Karttojen kirjo osoittaa, miten Lappia on valloitettu aikojen saatossa. Tiekartat kuvaavat tieverkoston laajentumista, ja kultamaiden kartat osoittavat, miten kullankaivuun aluevaltauksia ovat porautuneet Saamenmaan sydän-alueille.

Kirjan tavoite on johdannon mukaan ”saada kattava otos vanhoista Lapin kartoista yksien kansien väliin” ja pyrkiä esittämään ”vähintäänkin näyte eri karttatyypeistä”. Teos keskittyy Suomen Lappia koskeviin karttaesimerkkeihin. Ruotsin, Norjan ja Venäjän Lapit eivät ole systemaattisesti mukana lukuun ottamatta 1500–1700-lukujen karttoja. Tänä aikana saamelaisalueen territoriaaliset valtasuhteet alkoivat vähitellen jakaa yhtenäistä Lappia ja muokata karttakuvaa.

On epäselvää, kuinka kattavasti teoksen esimerkkikartat loppujen lopuksi kuvaavat esiteltäviä karttatyyppisiä. Sisältöä olisi huomattavasti selkeyttänyt, jos jokaisen pääluvun alussa olisi käsitelty karttaesimerkkien edusta-

vuutta ja valintakriteereitä. Nyt karttojen yhteiset piirteet jäävät vähälle huomiolle ja tiettyjä perusasioita selitetään vain yksittäisten esimerkkien yhteydessä. Esimerkiksi valtauskarttoihin liittyvä terminologiaa olisi kannattanut esitellä yleisluontoisesti jo kullankaivuuta käsittelevän luvun alussa, eikä vasta Ivalojoen kullanhuuhtomitoita kuvaavan kartan yhteydessä luvun loppupuolella.

Karta-aineisto on jaoteltu aikakausittain ja aiheittain. Teoksen rakennetta olisi voinut pohtia tarkemmin. Sitä olisi tiivistänyt yhteenvedonomainen johdanto jokaisessa pääluvussa. Myös lukujen yhtenäinen otsikointi olisi ollut tarpeen. Kenttätöitä käsittelevässä luvussa on mielenkiintoisia historiallisia valokuvia Suomen Lapin kartoituksen kenttätöistä 1900-luvun alussa. Luku olisi voinut sopia kirjan alkupuolelle paremmin kuin metsätalouskarttoja ja taloudellisia karttoja esittelevien lukujen väliin. Kartoitustöiden historian laajempi tarkastelu olisi puolestaan lisännyt teoksen syvyyttä ja kiinnostavuutta, ja kartoittamisen esittely olisi kannattanut ulottaa nyky-aikaan.

Karttoihin ja kartoitustyöhön liittyy aina olennaisena osana paikannimistö. Teeriaho mainitsee useaan otteeseen karttojen nimistöä tarkastellessaan, että kirjoitusasu vaihtelevat suuresti. Hänen mukaansa ”eroavuudet nimistön suhteen eri aikakausina tehtyjen karttojen välillä ovat ymmärrettäviä, nimet muuttuvat ihmisten suussa, kartantekijätkin niitä joskus sotkevat, kuulevat väärin ja

sijoittavat väärin paikkoihin” (s. 36). Teeriahon huomiot liittyvät lähes yksinomaan suomenkielisten tai suomalaisistettujen nimien piirteisiin. Sen sijaan saamen kielen nimistöön hän kiinnittää vain vähän huomiota. Nimistön nimimuotojen vaihteluun vaikuttaa ilmeisesti juuri saamenkielisten nimien lainautuminen suomen kieleen, ja lainanimien muotoutuminen vähin erin suomalaisemmiksi nimimuotoiksi. Valitettavasti vain harvan esiteltävän kartan nimistö on kooltaan lukukelpoista. Syvälinen nimistö tutkimus vaatisikin alkuperäiskarttojen lähempää tarkastelua.

Saamelaisalueen kartoitusta kuvattaessa olisi ollut syytä pohtia kartoittajien ja saamelaisten nimentäitajien kohtaamista: mitä saamelaisnimistöille tapahtui kenttätyövaiheessa, kun saamen kieltä taitamattomat kartoittajat kirjasiivat sitä kenttämuistiinpanoihinsa? Nimeämisen poliittikkaa olisi voinut käsitellä jo teoksen alkusivuilla, sillä aihe koskee koko Lapin kartoituksen historiaa. Teeriaho sivuaa saamelaisen nimioppaan ja suomalaisen kartoittajan kohtaamista 1900-luvun alussa seuraavasti: ”Kartan nimistönkin kartoittaja sai kyselyä seudun laajalti tuntevalta apuriltaan” (s. 99). Mutta millaista ja minkä kielistä nimistöä kartoittaja apuriltaan kyseli?

Kartat kuvaavat osuvasti, miten saamelaisia nimiä muutettiin suomalaisiin asuihin. Kartoittajien oli helppo päätellä ympäröivää maise- maakin havainnoiden, että saamen kielen *johka* vastaa suomen *joki*-sanaa tai *jávri järveä* ja *várr* *vaaraa*. Paikannimien perusosina usein esiintyvät luontosanat kuuluvat kielen ikivanhaan yhteiseen sanastoon. Saamenkielisiä nimiä on siksi ollut helppo mukauttaa suomen kieleen vaihtamalla nimen jälkiosan luontosana saamen kielestä suomeen. Kartoitustyöt ovat vaikuttaneet olennaisesti tällaisten suomenkielisten lainanimien vakiinnuttamiseen. Esimerkkejä tällaisista osittain mukailuista nimilainoista voi poimia vaikkapa vapaaherra Hermelinin kustantamasta kartasta vuodelta 1796. Tenojokivarressa on saamelaisnimiä kirjattu asuihin *Skieckemjock*, *Escuras vara*, *Kaasejock* ja *Karasjock* (s. 52). Kemmin Lapin kartassa vuodelta 1804 nimen perusosan luontosana on vaihdettu saamesta suomeen: *Skehskemjoki*, *Iskuras vaara*, *Kossjoki* ja *Karasjoki* (s. 54). Esimerkinimistä pystyy vaivatta tunnistamaan alkuperäiset saamelaisnimet, joiden kirjoitusasut ovat nykysaameksi *Skiehččanjohka*, *Iškorasvárri*, *Goššjohka* ja *Kárášjohka*.

Karttojen ja kartoittamisen tutkiminen osoittaa saamelaisnimistön vaihtamisen strategiat. Keruutilanteessa jätettiin esimerkiksi usein keräämättä saamelaisyhteisöille merkittävien alueiden nimistöä. Esimerkiksi Utsjoen hoitoalueen yleiskartalla (1909) Inarijärven itäpuoliset laajat metsäalueet on jätetty täysin nimettömiksi. Nämä seudut ovat ikivanhoja inarin- ja kolttasaamelaisten resurssialueita, mutta seudun nimet on mitä ilmeisimmin jätetty kokonaan keräämättä tai ainakin ottamatta huomioon kartan valmistuksessa.

Saamelaisnimistöä kuvataan selvimmin ja systemaattisimmin teoksen lopussa olevassa Jorma Mattssonin koaamassa Saariselän alueen paikannimien työkartassa ja siihen liittyvässä nimilistassa vuodelta 2007. Vaikka työkartta onkin sekavaahko, se osoittaa alueen saamen kielen alkuperäisnimistön monimuotoisuuden ja saamen kielen kohtaamisen Suomen Lapin itäisillä alueilla. Odotan mielenkiinnolla, ilmestyykö työkartan pohjalta jatkossa käyttökelpoinen karttaversio.

Teoksessa esiteltävien karttojen määrää olisi voinut rajata esimerkiksi keskittymällä lyhyempään aikaväliin. Kirjaan olisi myös voinut lisätä useampia osasuurenoksia tarkasteltavista kartoista. Nyt monet kartat jäävät esimerkinomaisiksi yleiskuvauksiksi. Niinpä tekstikin avautuu huonosti ilman täydellistä paikallistuntemusta. Kun esimerkiksi Utsjoen hoitoalueen yleiskartan (1909) perusteella kerrotaan, että ”asutusta laajassa erämaassa on siellä täällä harvakseltaan: Eljas ja Hannu Partakon asumukset Partakossa, Vuopioniemessä Tuhka Sameli ja Kettu Martin kesäpaikka Kettuniemessä ja talvipaikka Pisteriniemen pohjoispuolella (Bister njarga)” (s. 84), jää teksti täysin irralliseksi lukijalle, joka ei tunne Inarijärven ympäristöä tarkasti. Asuinpaikkoja on lähes mahdollon löytää kartaltakaan – ainakaan ilman suurenuslasiä.

Vanhojen karttojen Lappi tuo päivänvaloon Suomen arkistoista kootun valikoiman moniin tarkoituksiin valmistettuja karttoja, mutta lopputulos on hieman keskenäinen. Kirjan kartoista kiinnostuneet voivat kuitenkin arkistolähdetietojen avulla jäljittää alkuperäiset kartat laajempia tutkimuksia varten.

KAISA RAUTIO HELANDER
Saamelainen korkeakoulu,
Koutokeino, Norja

